

معنویات کۆرپوسو وارلیق درگیسی حاقیندا دوشونجه لیریم

• دوچنت دوکتور نزاکت اسماعیلووا¹

آذربایجان باغیمسیز اولدوقدان سونرا قارشیسیندا آچیلان یئنی بیر دونیادان بیزه ده اؤز تحفه سینینی وئرمیشدیر. بو منیم تئزیمله باغلیدیر. سوونتلا دؤرونده آذربایجان دان کناردا گنبدیب تئز یازماق بئله خیالیمدان گنجه بیلیمزدی. دؤلتیمیزین، توریاقلاریمیزین، باغیمسیز اولماسی بؤیوک خوشبختلیک دیر. یاخشی یادیمدا دیر سایین حیدر علی یفین ۱۹۹۲-جی ایله نخجوان قزئتینده «انسان خالق اوچون یاشایاندا خوشبخت اولور.» باشلیقلى مصاحبه سی درج اولونموشدور. مصاحبه سؤزون اصل معناسیندا حیات فلسفه سی ایله زنگین فیکیرلر توپلوسو ایدی. دوغرودان دا باغیمسیزلیغی قازانماق نه قدر چتیندیرسه، اونو قوروپوب ساخلاماق، گلشیدیرمک اوندان داها دا چتیندیر. باغیمسیز دؤلتین باغیمسیز وطنداشی اولماق اوچون هر کس چالیشدیغی ایشی ایله، عهدده سینده اولان ایشی لایقینجه یئرینه یئتیرسه خالقینا، وطنینه وطنداشلیق بورجونو یئرینه یئتیرمیش اولار.

من خوشبختیم کی، دنیا شؤهرتلی آنسیکلوپدیک بیلگی یه مالیک جواد هیئتین رهبرلیگی ایله تهران دا نشر اولونان وارلیق درگیسی ایله باغلی تئز مۇوضوعسو اوزرینده ایشله میشم. بو تئز مۇوضوعسونو موفقیتله یئرینه یئتیرمیشم.

بیر آز گنچمیسه قایدیق: تئز مۇوضوعلاری اوزرینده سئچیم ائدرکن حؤرمتلی آکادمیک عیسی حبیب بگلی نخجوان دؤلت اونیورسیتته سینده علمی ایشلر اوزره رکتور ایدی. منیم فارس تمایولو مکتبده تحصیل آلدیغیمی بیلینجه وارلیق درگیسی اوزرینده آراشدیرما آپارماغیمی تئز مۇوضوعسو اولاراق تکلیف ائتدی. ائله او گوندن ده وارلیق درگیسی ایله باغلی معلومات و ماتریال توپلاماغا باشلادیم.

وارلیق درگیسی ایران اسلام انقلابی ایله عینی تاریخده فعالیتته باشلاییب. بو انقلابین وئردیگی فرصتدن استفاده ائده رک دوکتور هیئت، وارلیق درگیسی نین نشرینه باشلاییر. عصرین اوللرینده گونئی قافقازین

¹ نخجوان دؤلت اونیورسیتته سی بؤلوم باشقانی (nezaket.ismayilova@yahoo.com).

حیاتیندا حیات، فیوضات، موللا نصرالدین درگیلری هره‌سی بیر جور اؤزونه مخصوص ایز اچمیشدیر. بو درگیلردن یالنیز ملانصرالدین آیری-آیری فاصله‌لرله ایگیرمی بئش ایل یاشایابیلیمیشدیر. آدلارینی یوخاریدا سایدیغیمیز درگیلرین عؤمرو آز اولموشدور. ملانصرالدین ساتیریک درگی ایدی. سووئت دؤرونده آذربایجان، قوبوستان، اولدوز درگیلریمیز آردیجیل نشر اولونوب. اونلار داها چوخ ادبی مدنی مسئله‌لرله مشغول اولوبلار. گونئیده ایسه عمومیتله هئج بیر ادبی و اجتماعی سیاسی درگیمیز اولماییب. بو باخیمدا وارلیق درگیسی ایله باغلی آراشدیرما آپارماقلا بو درگی نین مقامینی آچیقلا یاراق دئییه بیلهرم کی وارلیق هم ایران آذربایجان تورکلری نین حیاتیندا هم ده بوتولوکده اجتماعی فیکیر تاریخینده یئنی و بؤیوک وطنداشلیق اهمیتی اولان بیر حادثه‌دیر. آدلاری چکیلن بوتون بو درگیلرین تجروبه‌سینه سؤیکنمکله، احاطه دایره‌سینی داها دا گئنیشلندیرمیشدیر. گونئیین اجتماعی ادبی فیکری نین بوتون ساحه‌لرینی احاطه ائتمکله بیر اونیورسیتیه و بیر آکادمی نین بوتون بیر معاریفچی لیک مکتبی نین ایشینی گؤرور. بو ایللر عرضینده او تایللی-بو تایللی آذربایجانین هئج بیر جیدتی ادبی اجتماعی حادثه‌سی درگی نین دقتیندن کناردا قالماییب. وارلیق درگیسی نین ایلك ساییسیندا بختیار واهابزاده نین «آنا دیلی» شعرینی وئرمه‌سی هئج ده تصادفی دئییل. چونکی درگی آذربایجان خالقینی میلی مدنیته، دوغما دیلی و ادبیاتینا گئنیش ساحه‌لی ائل یارادیجیلیغینی، افتیخارلی گنچمیشینی و س. اورتایا قویماق آرزوسو ایله یولا چیخمیشدیر.

۱۹۹۵-جی ایلهده باخانلار قورولونون (دؤلت کابینه‌سی) اجازه‌سی ایله تهران شهرینه علمی بیر قروپ گؤندریلیدی. او دۆرده ۴۵ کیلومتره اوزاغا محدودیت قویولموشدو. تهران شهرینده وارلیق درگیسی نین رداکسیاسیندا اولارکن درگی نین یؤنه‌تیجیسی دوکتور هیئت بوتون امکداشلاری بیر یئره ییغیب اونلارلا بیر-بیر منی تانیش ائتدی. ایلك اولاراق دوکتور حمید نطقی حاقیندا معلومات وئردی. او، صحتی ایله باغلی بورادا دئییل. لاکین وارلیق درگیسی نین یارانماسیندا اونون بؤیوک امگی دانیلماز. عؤمرونون یاریدان چوخونو تورک ادبیاتی نین، دیلچیلیگی نین، مدنیته نین گلیشمه‌سینه صرف ائتمیشدیر. دوغو و باتی علمینه یاخیندان بلد اولاراق هم ده شاعیر و ژورنالیست کیمی تانینمیشدیر. سونرا گؤرکملی فولکلور آراشدیرماجیسی محمدعلی قوسی فرزانه ایله تانیش اولدوق. وارلیق درگیسی نین صحیفه‌لرینده دیرلی یازیلاری ایله چیخیش ائده‌رک ادبیاتچی، تنقیدچی، اجتماعی خادیم فولکلوروموزون توپلانیب آراشدیرماسینا اونون بؤیوک امگی واردیر.

ساوالان تخلصو ایله یازیب- یارادان حسن مجیدزاده نین بوتون یارادیجیلیغی آنا دیلینده ایدی. وارلیق درگیسی یاراناندا امکداشلیق ائتمکله یاناشی، ایجرا ایشلرینه ده یاخیندان کؤمک ائدیردی. وارلیق درگیسی نین ایلك ساییسی ۱۹۷۹-جو ایل آوریل آییندا چیخدی. منیم مدافعه گونوم ایسه ۱۹۹۹-جو ایل آوریل آیی نین ۲۴ تعیین اولونموشدو. یعنی وارلیق درگیسی نین ۲۰-جی یاشینا تصادف ائتدی. شاعر ساوالان تهران شهریندن نخجیوانا تئزین مدافعه‌سینه قاتیلماق اوچون گلمیشدی. مدافعه عرفه‌سینده تئز ایله باغلی گؤروشونو سؤیله‌دی. مدافعه اوغورلا یئرینه یئتیریلیدی. شاعیر ساوالان یئنه ده سؤز آلماق ایسته‌دی، بو دفعه کورسونون قاباغیندا دایاندی. بو ایکینجی دفعه اولدوغو اوچوندور.

اختصاصلاشديرىلمىش مدافعه شوراسى نىن صدرى آكادمىك عيسى حىبىبگلى اونون كورسويه چىخماغىنى تكليف ائتدى. بو گون بىز وارلىق چىلارنى سئوئىجى نىن حدى - خودودو يوخدور. چونكو هم ده بورادا درگى نىن ۲۰ ايللىگى قىد ائدىلدى. نئچه ايللر چكديگىمىز اذيتىن بهرەسىنى بو گون گۆروروك. بو مقاملا باغلى يازدىغى شعرى سۆيلەدى:

دولانمىشام ائل اوبانى،
قىسا داستان گتيرمىشم.
اۆزوملە بو شىرىن جانى،
سىزە قوربان گتيرمىشم.
بو ساحىلدە بىر گول آچار،
او ساحىلە عطير ساچار.

بو وارلىق درگىسى دىر كى او تايدا بيتىب. اكديگىمىز چىچگىن عطرىنى محض بورادا دويدوق. بوتون وارلىق چىلار آدىندان باشدا دوكتور هيئت اولماقلا مینتدارلىغىمىزى بىلدىرىرىك. آقىش سسلرى كونفرانس سالونونو بورودو. تئز مدافعه سىندە آقىش سسلرى هئچ تصادف اولونمايان بىر ايشدىر.

ساوالان نىچواندان قايداندان سونرا چوخ بۆيوك دوشونجه ايله گئرى دۆنموش و وارلىق درگىسىندە ۱۲ صحيفه حجمىندە نىچوان سفرى حاقىنداكى خاطىره لىرىنى وارلىق نىن اوخوجولارى ايله بۆلوشموشدو. بو يازىدا نىچوان نىن قديم تارىخە مالىك آيىدە لىرىنىن محتشم لىگىندن، دىنى تاپىناق اولان اصحاب كهف زيارتگاهىندان، باتابات نىن اسرارانگىز گۆزلىكلرىندن، دوز معدنىندن و س. تارىخى يئرلر حاقىندا عىنى زاماندا تانىش اولدوغو ضىالييلاردان، خالقىمىز نىن قوناق سئورلىگىندن بحث ائتمىشىدىر. گۆرولشلى ايله باغلى يازدىغى «وار اىمىش» آدلى شعرىنى ده نشر ائتىدىمىز اوتوماتىشىدىر.

نىچواندا نە گۆزل بىر-بىرىنە حۇرمت وار اىمىش،
دوغرو حۇرمت اولان يئردە شهادت وار اىمىش.
من ائل عادتلىرى نىن بىر چوخلارىنى اۆيرنمىش ايدىم،
ياخشى دىلر وار اىمىش، دىدە نە لذت وار اىمىش.

وارلىق نىن امكداشلارىندان بىرى دە كریم مشروطه چى سۆنمز ايدى. او، آذربايجان شعرى نىن گۆزل اۆرنكلرىنى يارادان غزللر، دۆردلوكلر، باياتىلار، تىجنىسلر، مخمسلر و رنگارنگ مۇضوعلار نىن، شعرلرىن يارادىچىسى كىمى تانىنىردى. وارلىق درگىسى ايله سىخ امكداشلىق ائدەرك دگرلى اثرلرى ايله نشر اولونوردو. حىبىب ساھر دە وارلىق درگىسى ايله امكداشلىق ائدەرك هم قوزئىدە هم دە گونئىدە يازىب-ياردان شاعىر اولموشدور. اۆزونه مخصوص يارادىچىلىق يولو گئچمىش بو يول او قدر دە هامار اولمامىش، سورگونلوك حياتى دا ياشامىشىدىر. بوتون بونلارلا ياناشى قلمىنى هئچ زامان الىندن قويمامىش، ايران

تورکلی نین یئنی لیکچی شاعیری اولماقلا شعرلری نین چوخونو آنا دلیینده یازمیشدیر. همیشه آنا دلییمیزین تعصوبونو چکمی، مدنیتمیزین مدافعه چیسى اولموشدور.

بولود قاراچورلو سهند آذربایجان تورک شعرى نین میلى شاعیری وارلیق درگیسی نین امکداشلاریندان سئچیلیمیردی. چونکو وارلیق درگیسی نین یارانماسیندا اونون دا امگی اولموشدور. نه یازیق کی اجل اونا مجال وئرمه یه رک وارلیق درگیسی نین ایلك ساییسینی بئله گؤره بیلیمه می، دنیاسینی دگیشمیشدیر. وارلیقین صحیفه لرینده اونون یارادیجیلیغیندان تئز-تئز اؤرنکلر وئریلیر و هر زامان یاد اولونوردو. قدرتلی قلم صاحبی اولان ب. ق. سهند ائله سهند داغی کیمی چوخ عظمتلی ایدی. یاراتدیقلاری اؤلمز صنعت اؤرنکلری وطن گؤزلیکلری نین ترئومونه خالقین تاریخینه درد و کدرینه حصر اولونموشدور. او، یارادیجیلیغی ایله ادبیاتیمیزا زنگین بیر ادبی خزینه بخش ائدی، اؤلمزلیگه قوووشموشدور.

علی کمالی وارلیق درگیسینه امکداشلیق ائتمکله یاناشی بو درگی نین یایلماسیندا آدرسره چاتدیریلماسیندا بؤیوک خیدمتلری اولموشدور. اختصاصجا حقوقچو اولسا دا یارادیجیلیغی ایله داها چوخ خالقینا خیدمت ائتمیشدیر. ایرانین ساوه تورکلی نین بیر تمشیلچیسى کیمی سون دؤنملردن قاشقای، شاه سئو، خلیج، تورکمن، پادار، تره کمه و س. تورک طایفالاری نین تاریخی کؤکلرینی آراشدیراراق واحد بیر توپلو یاراتمیشدیر. اونون توپلادیغی فولکلور و اتنوقرافیک ماتریاللار گونئی آذربایجانى اؤیره نمک اوچون زنگین بیر قاینقدیر. فدکار عالییم علی کمالی، تئلیمخان کیمی دگرلی شاعیرین بوتون نسل شجره سینی توپلاییب اورتالیغا چیخارمیش، ایتیب باتماقدان قوروموشدور. اونون قلمیندن چوخلو منظوم و منثور شعرلر علمی ادبی مقاله لر وارلیق درگیسینده اؤز یئرینی تاپمیشدیر.

پروفیسور غلامحسین بیگدلی، بو تاییلى ادبیات علمی نین گلیشمه سی و اؤیرنیلمه سی ساحه سینده بؤیوک خیدمتلری اولان ادیبلردندیر. او، اونلارلا علمی اثرلرین مونوقرافیا لارین، علمی مقاله لرین مؤلفی کیمی تانینیر.

گنجه لی صباحی گؤرکملی یازیچی، گؤزل تنقیدچی و قزنته جی دؤنمین ادبی پروسه لرینده ایناملا آددیملایان سؤز صنعت فداییسی دیر. خالقین حیاتی نین دردینی، کدرینی بدیعی ادبیاتدا اؤزونه مخصوص ایفاده طرزى ایله یازیب یاراتمیشدیر.

حمید محمدزاده تانینمیش ادبیات عالییمی، نائیر، تنقیدچی، و ترجمه چی کیمی هم گونئی هم ده قوزئی آذربایجان آراسیندا کۆرپو سالان فدکار عالیمدیر.

محمدتقی زهتابی گؤرکملی شخصیت، خالقینا وارلیغی ایله باغلی اولان، بیر نئچه دیل بیلن، دیلچی عالییم کیمی تانیناراق اؤزوندن سونرا بؤیوک بیر مبارزه مکتبی یاراتمیشدیر.

میرهدایت حصارى هم شاعیر، هم ده فولکلور آراشدیرماجیسى دیر. وارلیق درگیسی نین صحیفه لرینده یازیلاری دوزنلی اولاراق نشر اولونوردو. علمی-ادبی اجتماعی و تاریخی موضوعلاردا عاید مقاله لر ایله تانینیردی.

دوكتور صمد سرداری نیا وارلیق درگیسی ایله ایلك گوندن امكداشلیق ائتمیش، درگی نین یاییلماسیندا و آدرس لر چاتدی ریلما سیندا ان فعال امكداشلاردان اولموشدور. اونون یارادیجیلیغی اساساً تاریخی مؤضوعلاردا اولموش، تاریخن آچیلما یان مقاملارینی ایشیق لاندیرماغا چالیشمیشدیر. اونون میلی قایغیسی تورپاق، وطن سئوگیسی بوتون اثرلرینده حیس اولونور.

عزیز محسنی، اسماعیل هادی، تیمور پیرهاشمی ده وارلیق درگیسی نین ان فعال امكداشلاریندان اولماقلا درگی نین اورتا چیخماسیندا اللریندن گلنی اسپرگه مه میشر. عزیز محسنی یئنی چیخان کیتابلار حاقیندا معلومات وئریر، اسماعیل هادی اختصاصجا حقوقچو اولسا دا ادبی-بدیعی یارادیجیلیغی ایله سئچیلردی. محمدرضا هیئت ایسه امكداشلار ایچریسینده ان گنجدیر. بو گون بوتون آغیرلیق اونون چیگنینده دیر. دوكتور هیئتین وفاتیندان سونرا اونون یولونو داوام ائتدیره رک وارلیق درگیسی نین نشرینی و فعالیتینی داوام ائتدیریر.

اوتوز یئددی ایلدر نشر اولونان وارلیق درگیسی آنا دیلیمیزین و ادبیاتیمیزین گلیشمه سینده اؤز میسیونونو داوام ائتدیریر. او تاپلی، بو تاپلی خالقیمیزا زنگین ادبی-مدنی علمی خزینه بخش ائتمیش و بخش ائتمکده دیر.

وارلیق آذربایجان خالقینی وارلیغی اوغروندا نشر ائدیلمیگی ایلك ساییسیندان بو گونه دک آردیجیل مبارزه سینی بیر آن بئله اونوتمامیش، ایلدن-ایله اونون تأثیری و علمی اهمیتی آرتماقدادیر. بو دگرلی یولو دوكتور جواد هیئتین وفاتیندان سونرا اونون معنوی وارثی محمدرضا هیئت داوام ائتدیرمکده دیر.

بو درگی ایران اسلام جمهوریتینده آنا دیلینده نشر اولونان ان اوزون عؤمورلو و داواملی علمی-ادبی درگی دیر. وارلیق درگیسی اؤز اطرافیندا گونئی آذربایجانین تانینمیش یازیچی و شاعیرلرینی علمی قوه لرینی بیرلشدیرمیشدیر. اوتوز یئددی ایلدر کی، بو یوللا گئدیر. دوكتور هیئت آذربایجانا وورغون ایدی. آنا دیلینی سئویردی. آذربایجانین دائم باغیمسیزلیغینا اینام، خوش گله جگینه تاریخی عدالت سیزلیگه گؤز یوما بیلیمردی. سؤزونو دئمگی با جاریردی. اونون اوچون خالقین منفعتی، خالقین سئوگیسی داها معنالی ایدی. او، اصل وطنداش ایدی.

وارلیق درگیسی ارمنی تجاوزکارلارینی آذربایجان خالقینا قارشى ایشله دیکلری جینایتلری تورتدیکلری وحشی لیکلری دینج اهالی یورد-یووالاریندان دیدرگین سالینمالاری بؤیوک ارمنیستان خولیلاری آردیجیل شکیلده افشا ائتمیش، هر ساییدا خالقیمیزین معروض قالدیغی فاجعه لره قارشى اعتراض سسینی اوجاتمیشدی. وارلیقین ائله بیر سایسی یوخدور کی، قاراباغدا توره دیلمیش فاجعه لردن بحث ائتمه سین. ۳۷ ایلدر کی، بو درگی نشر اولونور. خالقیمیزین آجیلی-شیرینلی حیاتی نین گؤزل سیلیمز ناخیشلاری وار. بوتون بونلار گله جک نسیلر اوچون اولدوقجا دگرلی دیر.

خالقا، وطنه آغ ساققالیق ائتمک هر آداما نصیب اولمور. بعضیلری آغ ساققالیغی ساچلارین آغارماسی ایله شرطلندیریر. بئله دوشونلر سهو ائدیرلر.

آغ ساققالیق عاغلین، شعورون، یارادیجیلیق تفکورونون، دوزگون فعالیتی ایله خئیرخواه ایشله، باشقالارینا عاغیللی مصلحت وئرمهسی، دوغرو یول گؤستمهسی ایله اؤلچولور، دوکتور جواد هیئت بئله لریندن ایدی...

۱۳۹۵ - بیر درگی آدیدیر.

۱۳۹۵ - بیر میلّتین وارلیغی دیر.

۱۳۹۵ - دوکتور جواد هیئتین اؤز میلّتینه صداقتی نین، باغللیغی نین ازلی یادگاری دیر.

۱۳۹۵ - اکینجی کیمی میلّتین تاریخینده ایز قویان درگیدیر. ۱۳۹۵ - بیزیک - سن، من، او.

۱۳۹۵ - تاریخلشمیش معاصر دیر. چاغداش گونوموزون سالنامهسی دیر. و فخر ائدیرم کی، منیم ده بو

درگی نین خالقیمیز قارشیسیندا خیدمتلرینه قیمت وئرمک ایشینده امگیم اولوب... ■